

Julianna Vamos

A thalassális álmodozásból a megvilágító környezetbe*

A születés tájképe

Előadásom bevezetéseképpen egy érzéki-érzékszervi élményre invitálok a résztvevőket. Sok évvel ezelőtt ismerkedtem meg az olasz művésznő, Antonella Bussanich munkásságával, ő többek között különleges kamerával filmezi a csecsemők víz alatti felfedezéseit. Íme egy rövid részlet az ő videóinstallációjából. <https://www.antonellabussanich.it/premier-regard/>

Az óceán atmoszférája

A hullámok között felbukkannak a kisgyerekek arcai, egyedülállóan érzékletes kapcsolatot sugározva. Nárcisszal ellentétben, itt nem kizárólag a csecsemő saját arca tükröződik, hanem a vízben tapasztalt élménye is – a szemek, a mosoly és a finoman megjelenő buborékok olyan harmóniát mutatnak nekünk, amelyet a saját testünkben is érezhetünk. Antonella Bussanich vízivilágában ezek a csecsemők elvarázsolnak minket, elmerülhetünk mozdulataik és tekintetük szépségének szemlélésében. A gravitációtól megszabadulva, minden érzékük éber, mondhatni, ezek a csecsemők a (lét) elviselhető könnyűségét mutatják nekünk, amely éppen azért elviselhető, mert az eredeti magzati életre emlékeztet. A vízből a csecsemő ellazultan tud kiemelkedni, és megnyugodhat a békésen lélegző világban, mert *képes folytonosságot teremteni a két univerzum között* – az egyik víz, a másik levegő... felnézhet az égre, a kozmosz felé...

* Az előadás eredetileg angol nyelven hangzott el a Ferenczi 150 konferencián (2023. jún. 9-11, Budapest) „From the Thalassal Reverie to the Enlightening Environment” címmel. https://ferenczisandor.hu/wp-content/uploads/2023/05/FINALprogram_Ferenczi150_A4-2.pdf

Mi történik az analitikus rendelőmben, amióta elmerültem a *Thalassában*?

Ferenczi Sándor *Thalassáját* (Ferenczi, 1924) inkább álmodozásként vagy meseként olvasom. Amióta az előadásomra készülve újraolvasom, elmerülök benne, felnőtt pácienseim egyre több álmot látnak vízi terekről. Íme egy példa:

M-mel öt év heti kétszeri analitikus munka után, közös megegyezéssel zártuk le a folyamatot. 2022. júniusában távozott, jól érezte magát, kiegyensúlyozott volt, és élvezte a családját. Idén tavasszal jött vissza, komoly szorongással a szakmai életében. Hónapokkal később, bár a külső valóság nem sokat változott, M. ezt az álmot mesélte el az egyik ülésünkön:

Egy földalatti barlangban vagyok, valahol mélyen a föld alatt, a barlangban víz van. Egy kis fényutat követve belépek és alámerülök. A víz mindent körülvesz, beburkol, nagyon megnyugtató érzés. Van egy hatalmas barátságos hal, és együtt úszkálunk a feleségemmel és a fiammal. Minden csendes és békés, nincs ellenségeskedés. Vannak más emberek is, akik felfedezik ezt a barlangot, előjönnek és lemerülnek. Minden csendes.

Később más álmok is következtek, más páciensektől. Megfigyelhettem, hogyan zajlik a tudattalan kommunikáció az analitikus és az analizált között. Ha nyitottak vagyunk ezt a kapcsolatot filogenetikai szempontok szerint is értelmezni, az újabb és újabb tapasztalatokat és egy másfajta megértést is nyújthat a felnőtt páciensekről.

Bár ezt a tanulmányt perinatalistaként¹ mutatom be, ez a megújult felfogás a születés és a magzat-szülő, az újszülöttek és a szülők, valamint az emberek és az óceánok közötti elsődleges kommunikáció körül új megvilágításba helyezett valamit, ami már régóta érdekelt: a csendes, békés állapotokat. Az alábbi előadásból kihagyom Ferenczi nagyon érdekes fejtegetését a pszichoszexuális fejlődés gyökeréről, ahol az egész szexuális aktus a születés előtti állapot helyreállítására szolgál. Elmékedésének mitológiai oldalára fogok koncentrálni.

A szükséges ellátás és a klinikum: a Les Bluets szülészete

Ferenczi a *Klinikai naplóban* (Ferenczi, 1932) többek között arról is beszél, hogy felnőtt páciensei számára milyen ellátás lett volna szükséges gyermekkorukban. Rengeteget foglalkozott azzal, hogy felnőtt pácienseinek gyermeki szükségleteihez alkalmazkodjon, megteremtse a meleg, befogadó terápiás környezet feltételeit. A koragyermekkorai szükségletek, ellátás, az elsődleges környezet kérdései közelebb hozták Ferenczit az én perinatális munkámhoz és felfedezéseimhez.

Immár 22 éve egy szülészeti osztályon dolgozom, ahol évente kb. 3200 szülés zajlik. A kórház progresszív szemlélete az élettani szülést támogatja az alacsony kockázatú várandósságoknál. A párizsi Les Bluets klinikáról van szó, melyet 1947-ben alapított Fernand Lamaze, akinek innovatív szülészeti módszere világszerte elterjedt és

¹ perinatális pszichoanalitikusként

népszerű volt. A Lamaze-módszer magában foglalja a vízben szülést és a különböző légzési technikák alkalmazását is, amelyekkel csökkenthető a vajúdas alatti szenvedés. Frédéric Leboyer² és Michel Odent³, két másik jeles és elismert francia szülésorvos a szülés természetes, felesleges orvosi beavatkozás nélküli lefolyása mellett állt ki. Mindketten hittek a békés környezet megteremtésében, a természettel való mély kapcsolat kialakításában, hogy mind az anyák (Odent), mind a babák (Leboyer) veleszületett képességei kibontakozhassanak.

Néhány félreértés: trauma, tehetetlenség, zavartság

Mielőtt kifejténém, hogy mit értek a nyugodt, békés és thalassális óceáni állapotok alatt, szeretnék tisztázni három – gyakran magától értetődőnek tekintett – pszichoanalitikus fogalmat. E félreértett elképzelések valódi jelentését a perinatális klinikai tapasztalat és kutatások bizonyították.

Az első félreértés a születéshez kapcsolódó traumára vonatkozik. Bár horderejét tekintve a szülés potenciálisan traumatikus lehet, azonban ha az általam említett elemek többsége jelen van – azaz elég jó környezet és megfelelő támogatás mellett – a szülés és a megszületés nem traumatikus.

A második félreértés a csecsemő „nyilvánvalónak tűnő” kiszolgáltatottságára vonatkozik: freudi körökben ezt az állapotot folyamatosan úgy emlegetik, mint alapélményt, amit mindannyian megtapasztalunk életünk kezdetén. A csecsemők nyilvánvalóan családjuk és gondozóik elfogadására és gondoskodására vannak utalva. A neoténia fogalma ugyanakkor paradoxont rejt: ott van az abszolút függőség, de ott vannak az újszülött veleszületett kompetenciái is. Ha felfedezzük, miképpen tegyük lehetővé a csecsemőknek, hogy saját kompetenciáikat latba vessék, akkor a csecsemők képessé válnak arra, hogy aktív szereplők legyenek az önmagukká válásban. A csecsemő számára a kompetencia elismerése ugyanolyan alapvető szükséglet, mint az etetés, amikor éhség jelentkezik. Ha hagyjuk, hogy kifejezze elsődleges reflexeit (amelyek archaikus szorongásokat is tartalmaznak), akkor képes aktívan a mellhez kúszni, szopni, kapcsolatot kezdeményezni stb.

A kortárs perinatalista szemével nézve az embercsecsemőt, láthatjuk, hogy a függőség nem jelent tehetetlenséget. Nem visszaélni a csecsemő természetes jóindulatával és mérhetetlen jóságával, komolyan venni kifejezésmódját, veleszületett lehetőségeit, tempóját, mindezek az elemek segítenek a gyermeknek, hogy a saját szintjén kompetensnek, és ne tehetetlennek érezze magát.

A harmadik félreértés arra vonatkozik, hogy kinek tulajdonítjuk a nyelvezavar fogalmát. A nyelvezavar a felnőttek és a gyermek között, Ferenczi egyik legnagyobb hozzájárulása a pszichoanalitikus megértéshez, a felnőttekbe helyezi a rejtélyt (enigma – Laplanche, 1989): a felnőtt rejtélyes szexualitásába, amit a csecsemő a felnőtt

² Leboyer magyarul megjelent művei: *A gyöngéd születés*. Budapest: T-Twins, 1994; *Szülés gyengéden*. Budapest: Cartaphilus, 2002; *Shantala*. Budapest: Katalizátor, 2010.

³ Odent magyarul megjelent művei közül néhány: *A szeretet tudományosítása*. Budapest: Napvilág Születésház Bt, 2003; *Mit tesz az orvostudomány az emberiséggel?* Budapest: Alternatal Alapítvány, 2021.

tudattalan üzeneteiből érzékel. Én egy ugyanilyen fontos nyelvzavart érzékeltem a klinikai gyakorlatomban: nyelvzavart az elsődleges kommunikáció során. Ebben az esetben a rejtély (enigma) a csecsemőben van: a felnőttek gyakran elfelejtették, hogyan kapcsolódnak és kommunikáljanak velük.

Miután reményeim szerint tisztáztuk, hogy a születés nem feltétlenül traumatikus, a csecsemők nem tehetetlenek, és a nyelvzavar az elsődleges kommunikációban is jelen lehet, feltehetjük a kérdést: mit képvisel a *thalassal rêverie*⁴ a perinatális időszak számára?

Elrévedés és megvilágító környezet

Anyai elrévedés

Bion, Meltzer és Ogden⁵ gyönyörűen beszélnek erről a „szent” állapotról; a rêverieről. A szülés-születés fordulópontja, amikor az „érzékelő szerv” (a rêverie) az anyát önmagához kapcsolja, hogy képes legyen befogadni, felismerni és alkalmazkodni az újszülöttjéhez már a méhen belüli életében, majd a szülés utáni időszakban is. Amikor a csecsemő és az anya találkozik egymással, intenzív, összetett érzelmeket élhetnek át és tapasztalhatnak meg (bár ennek időbeli lefolyása lehet azonnali, néhány nap, sőt hét is). A thalassális anya még ennél is tovább mehet a szemlélődésben.

Ferenczi „A nem kívánt gyermek és halálöszöne” című művében így fogalmaz: „A gyermeket végtelen szeretettel, gyengédséggel és gondoskodással arra kell készíteni, hogy megbocsássa szüleinek, hogy a világra anélkül, hogy neki magának bármi ilyen szándéka lett volna, különben azonnal fellobbannak a destruktív ösztöntörökvések.” (Ferenczi, 1929/2000, 123.) Ebből az idézetből a *szándék* fogalma jelenti számomra a legnagyobb kihívást. Tehát Ferenczi már 1929-ben megfogalmazta azt a gondolatot, amely a magzatot szándékkal ruházza fel? Mind klinikai, mind elméleti kontextus tekintetében nagyon komolyan vettem ezt a dimenziót.

Az anya a Ferenczi-féle thalassális elrévedésben nemcsak ontogenetikai vonalon kapcsolódik a magzat mozgásaihoz és érzelmeihez, hanem filogenetikai dimenziókkal is felerősíti azt. Az élet ereje és annak továbbadása megérinti az anyát: az élet mint filogenetikai szándék akar eljutni hozzá.

⁴ thalassális elrévedés (merengés, álmodozás, éber-álom)

⁵ A „capacity for maternal reverie” fogalmát (az anya képessége az elrévedésre, anyai révedezés) Bion ismertette először. Három könyvében: *Learning from Experience* (1962), *Elements of Psycho-Analysis* (1963) és *Transformations: Change from Learning to Growth* (1965) fejti ki a koncepciót. Ogden és Meltzer kortárs pszichoanalitikusok továbbgondolták, szakirodalmi ajánló a cikk végén található.

A megvilágító környezet

Ferenczi Sándor *Klinikai naplójában* emlékeztet: „újabb bizonyíték arra, hogy a trauma maradandó hatása a jó, a megértő, a felvilágosító környezet hiányából ered” (1932. augusztus 24., Ferenczi, 1932/1996, 159.). A 2000-es évektől kezdve perinatális munkám során végig ennek a felvilágosító környezetnek a feltételeit próbáltam kialakítani az élet kezdete körül. Az egyik legnagyobb nehézség, amibe ütköztünk, hogy a „szakmájával nagyon elfoglalt, nyugati, városi anya” nagyon nehezen lassít és változtat a ritmusán, hogy teret adjon az elrévedésnek, álmodozásnak.

A környezet akkor megvilágító, ha rávilágít mindkettejük – az anya és csecsemője – erőforrásaira és lehetőségeire, majd egyre inkább a csecsemőt helyezi előtérbe. E folyamat során megérthetjük, hogyan őrizze meg a csecsemő kompetenciáit, kezdeményezőképességét, hogyan ne avatkozzunk bele ezekbe a saját elképzeléseink és késztetéseink mentén. A környezetnek a maga konkrétságában „elég kényelmesnek” kell lennie ahhoz, hogy az interszjektív tér megjelenhessen.

A nyugodt és stabil terekkel való foglalatosságom mélyen rezonál a Ferenczitől is ismert „anyaméhbe való visszatérés vágyának”, az anya(i) óceán keresésének mítoszával. Igen, fontosnak tartom ezt a visszatérést... Az elsődleges harmónia utáni vágyakozás eme rendszeres felbukkanása véleményem szerint abból a szükségletből ered, hogy újra és újra visszakapcsolódjunk ebbe a *csendes*, békés állapotba, a pihenésbe. Mindez pedig a regenerálódás, az integráció érdekében történik. Ezután sokkal inkább képesek leszünk visszatérni a komplex, ingergazdag, konfliktusos – ugyanakkor izgalmas – világunkba. Ez az a szükséges folyamat, amely újult erővel minőségileg más ellátási környezetet eredményezhet. Megfogalmazhatjuk úgy is: az anyaméhbe való visszatérés regresszív vágya nem kizárólag a traumatikus élmények feldolgozásáról szól, e vágy egy teljesen új olvasata jelenik meg itt.

Ferenczi intuíciója „az én fejlődésének természetes hajtóerejéről és örömeiről” összekapcsolódik „az élet, az élőlények természetes fejlődéséről”, az óceáni univerzum egyszerű őszinteségéről szóló gondolatkísérleteivel. A *Thalassában* pedig magát a csecsemőt nemcsak a vágy, a fantázia, a szerelem, a szexuális találkozás/szerelmeskedés gyümölcsének tekinti, hanem az emberiség természetes fejlődésének részeként is vizsgálja, a maga filogenetikai dimenziójában.

Gyermeki remények: folytonosság, gyengéd gondoskodás – önindította mozgásfejlődés és nyugodt állapotok

Mit remélhet tehát a csecsemő, ha mindezen a feltételek teljesülnek?

Mivel a csecsemő óriási változáson megy keresztül a megszületésekor az ő természetes közegét illetően, elsődleges fontosságú, hogy valamiféle érzékszervi folytonosságot tapasztaljon és éljen meg. Szülészetünkön nagy erőfeszítéseket teszünk, hogy ne válasszuk szét az anyát és az újszülöttet. Ha a bőr-bőr kontaktus közvetlenül a megszületés után létrejöhe, akkor jobban megőrizhető a méhen belüli érzékszervi

tapasztalatok folytonossága. Ilyen körülmények között az érzékeny édesanyák ráhangolódhatnak újszülöttjük lényének alakulására. Ez lehet az elsődleges kommunikáció csatornája, amelyből kivirágozhat az együttlét, a kölcsönös tanulás együttes élménye: vagyis az elsődleges együttműködés esszenciája.

A csecsemő abban is bízhat, hogy alapvető megnyilvánulásait figyelembe veszik. A rossz bánásmód és a nemtörődömség (a nemkívánt gyermek) legnehezebben megragadható formája éppen az, amikor nem ismerik el a csecsemő kezdeményezéseit és nem tartják tiszteletben azokat. Ha a gondozás mindennapi rutinja „*rencontre par excellence*”, vagyis a „legjobb értelemben vett találkozás”-sá válhat, akkor fontos együttműködési mező nyílnak meg anya és csecsemője között. Ebben az értelmezési kontextusban az együttműködés egyik első jele a csecsemő ellazult teste, a testi szükségleteiről való gondoskodás során. Ez azt is jelenti, hogy a csecsemő remélheti, hogy a felnőtt lemond arról, hogy hatalmat gyakoroljon felette.

Végre a csecsemő remélheti, hogy szabadon mozoghat. Itt az én elsődleges referenciám Pikler Emmi⁶, aki elsőként írta le az önindította mozgásfejlődés fogalmát. Ez azt jelenti, hogy a csecsemőnek nem kell megtanítani semmilyen testtartást vagy mozgást. Egy olyan párbeszédet hozhatunk létre (amit felváltva kezdeményezhet a csecsemő vagy a felnőtt), amely ezen a bensőséges kommunikáción alapul, ahol a csecsemő akadálytalan körülmények között gyakorolhatja életerejét, képességeit. Ez tulajdonképpen a csecsemő iránti tisztelet egy formáját is jelenti, és elősegíti a már említett nyugodt állapotok kialakulását.

Ferenczi és az ő thalassális reverie állapota

El tudom képzelni, hogy Ferenczi folyamatos belső vitát folytatott Freuddal. Ferenczi az iránta való rendíthetetlen hűségében feltalálta a bioanalízist, hogy ne kerüljön rivalizálásba/versenybe Freuddal.

Túl azon a három új irányon, amit Ferenczi bevezetett a perinatális pszichoanalízis számára – 1. a gyermeki gondolkodás, 2. az interszubjektivitásban való létezés és 3. a környezet és a valóság figyelembevétele – a Thalassával megváltozik az a lépték, amellyel az evolúció szerepére tekintünk: immár óceáni tapasztalatokról és folyamatokról beszél. Ebből az is következik, hogy Ferenczi gondolatmenete, elrévedése, álmodozása a természet és a psziché közötti kapcsolatra vonatkozik, és valamilyen bensőséges, határtalan állapotokhoz kapcsolódik.

Régóta az volt az élményem, hogy nem találom a kulcsot ehhez a monumentális műhöz. Aztán szép lassan rájöttem, hogy ez a mű egy kreatív álmodozás, az élet körforgásáról szól, folyékony halmazállapotú... persze hogy nem lehet kézzel megragadni, ami folyékony. A szavak – kivéve talán a költői írásmódot – lerögzítik az élményeket, szavakba foglalják őket. De ha kapcsolatban akarunk maradni a *Thalassa* jelentésével és tapasztalatával, egyszerűen lehetetlen lesz megragadni. Ezt tartom a *Thalassa* legfőbb üzenetének és tanításának: az óceánba merültség-burkoltság élménye

⁶ Pikler Emmi gyerekgyógyász. <https://www.pikler.hu/pikler-emmi>

az anya méhében, az anya mellén, a szerelmes karjában, az óceán hullámain, a világegyetemmel eggyé válva...

Ferenczi ezt a békés, ellazult állapotot az alváshoz vagy a szexualitásban az orgazmus utáni állapothoz hasonlítja, megmutatva a békés bőség megtalálásának és élvezetének lehetőségét. A *Thalassa* a határtalan anyai gondoskodást helyezi középpontba, ellensúlyozva az apai ödipális (freudi) helyzetet. Ferenczi meséje a Thalassáról álmodozás, merengés az élet folyamatosságához való kapcsolódásról, a teremtés kezdetéről. A Thalassa mítoszában keresztül az emberiség történetének anyai felfogását alakította ki.

Néhány következtetés

Partnerség és gyengédség

Nagyon fontos felismernünk és üdvözölnünk a „pozitív életimpulzusokat”, a természet „javaslatait” és kreativitását, a csecsemő kezdeményezéseit és szándékait. Az anyaság maga lehet egy teremtett környezet, különböző helyzetekben, amely a csecsemő támogatásának céljából van jelen. Azon dolgozunk, hogy a csecsemőt körülvevő felnőttek megtanuljanak kommunikálni, támogatjuk őket elsődleges szülői ráhangolódásukban, hogy ezáltal felismerjék és válaszoljanak a csecsemő megnyilvánulásaira. Amikor a felnőtt és a csecsemő elkezd kapcsolódni a szoptatásban, a megtartásban és a megtartottságban, az érintésekben és a gondoskodásban, ez az együttműködés *partnerséggé* válik. Ahogy mi, felnőttek elkezdünk együttműködni a csecsemőkkel, elfogadva az ő hozzájárulásait a kapcsolathoz, úgy bontakozik ki a *gyengédség* fogalma teljes értelmében és jelentőségében.

Hol található a katasztrófa?

Szeretnék visszatérni a katasztrófa szóra, amely először a *Thalassa* magyar címében szerepel, Ferenczi egyetértésével. Kovács Vilma fordításában a cím így hangzik: *Katasztrófák a nemi élet fejlődésében*, amit itt és most, 2023-ban újra szeretnék értelmezni. A katasztrófák jelentőségének felismerése kvantumugrásnak tekinthető, mint például az óceán kiszáradása, amely az élőlényeket szárazföldön való életre kényszerítette – és így a traumatikus tényező ősi szerepének felismerése a filogenezisben lehetővé tette Ferenczi számára, hogy megalapozza az ontogenetikus traumáról való elmélkedését. Ez az elképzelés 1928-tól kezdve egyre fontosabbá vált gondolkodásában.

Hogyan ne avatkozzunk bele az életerő áradásába és átadásába, megnyilvánuló gyakorlatába? Hogyan tanuljuk meg újra, hogy megőrizzük veleszületett

képességeinket, filogenetikai kincseinket, és újra a természet részévé váljunk, ne pedig külső tárgyként használjuk?

Az emberi csecsemők megfelelő környezetbe és a szülői támogatásba fektetett, az élet alapvető szükségleteivel és értékeivel kapcsolatos fejlődési erejébe vetett bizalom egyre törekenyebb. Ez az általam leírt modell azon alapul, hogy feladjuk a csecsemők feletti ellenőrzés-irányítás-hatalom gyakorlásának gondolatát – azaz, tágabb értelemben a környezetünk, életterünk, a természet feletti hatalom gyakorlását.

21. századi olvasatunkban a jelenlegi katasztrófák környezeti jellegűek, a vízi élővilág csökkenésétől kezdve a folyók és az édesvízforrások kiszáradásáig. A vízhez való viszonyunk drámaian megkérdőjeleződött a globális felmelegedés folyamatán keresztül.

A vízi élővilág csökkenésétől kezdve a folyók és édesvízforrások kiszáradásáig, a jelenlegi katasztrófánk környezeti, valamint politikai és társadalmi katasztrófa.

A korai gondoskodó kapcsolati környezet egyértelműen a pszichoanalízis Budapesti Iskolájának egyik alapvető-alapító témája: Ferenczi Sándor, Bálint Mihály és Alice, Hermann Imre és a gyermekorvos Pikler Emmi: mindannyian az „élet fenntartásával” foglalkoztak. Nem csak a csecsemő zaklatott, izgatott állapotai érdekelték őket, hanem a nyugodt, békés állapotok is, amelyekben az újonnan érkezett embercsecsemő integrálni és interiorizálni tudja az élet minden gazdag tanulságát. A Thalassáról merengő Ferenczi nyomdokain lehetőségünk van megérteni a filogenetikai értelemben vett korai környezethez kapcsolódó folytonosságot, az élet indulásának forrását, annak alapvető erőforrásait – óceánok, víz és az ontogenezisben a magzatvíz. Életbevágóan fontos megőrizni ezt a kapcsolatot.

Amit én „thalassális minőségeknek” nevezek: az élet, életerő és ennek integrálása a perinatális pszichoanalitikus tudásba, mélyebb megértést és dimenziót ad annak, amivel a Budapesti Iskola a pszichoanalitikus felfogásunkhoz hozzájárult.

Székely Zsófia fordítása

Felhasznált irodalom

Ferenczi S. (1924). *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében*. Ford. Kovács Vilma. Budapest: Filum, 1997. [Az első magyar kiadás digitálizált szövege: MTDA E-Könyvtár.](#)

Ferenczi S. (1932). *Klinikai napló, 1932*. Ford. Vég Katalin. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1996. [Teljes HTML-szöveg, Neumann Kht., Budapest, MEK.](#)

Laplanche, J. (1989). A pszichoanalízis új alapjai. Ford. Bánfalvi Attila. In: Bánfalvi A. (szerk.), *Pszichoanalízis, filozófia, metapszichológia* (146-186). Szöveggyűjtemény. Debrecen, 1996.

- Ferenczi S.** (1929). A nemkívánt gyermek és halálösztöne. Ford. Pándy Gabi és Hárs György Péter. In: *Ferenczi Sándor (121-124)*. Vál. és s. a. r.: Erős Ferenc. Budapest: Új Mandátum, 2000.
- Ogden, T. H.** (1997). Reverie and interpretation. *Psychoanalytic Quarterly*, 66: 567-595.
- Meltzer, D. – Williams, M. H.** (2000). *L'appréhension de la beauté, le conflit esthétique, son rôle dans le développement, la violence, l'art*. Larmor-Plage: Editions du hublot.
- Köhler Á.** (2021). Metszéspontok és révedezések. Az igazság helye – Bion gondolkodásában. *Lélekelemzés*, 16(1): 51-75.